

TÜRKLERDE MİLLİ KİMLİK ARAYIŞI*

Frank TACHAU

Çeviren: Özcan EVRENSEL**

Türkiye’de toplumsal, siyasi ve zihinsel geçiş sürecindeki kritik dönüm noktalarından biri, I. Dünya Savaşı’nda yaşanmıştır. Çok uluslu Osmanlı İmparatorluğu’nun nihai ve geri dönülemez çöküşü; toprakları sınırlı, milliyetçi Türkiye Cumhuriyeti’nin yükselişi ile temsil edilmiştir. 1918’in çöküşünden önceki ve sonraki yıllarda ortaya çıkan karışık fikirler karmaşası üzerine yapılan bir çalışma, bu geçişin doğası ve yoğunluğuna dair pek çok kavrayışa sahip olabilir. Bu yılların siyasi çöküşü, sonrasında ciddi boyutlarda bir entelektüel kriz meydana getirdi. Eski siyasi ve toplumsal düzenin yıkılışı, onu besleyen ve destekleyen inanç sisteminin de sonunu hazırladı. Yeni bir sosyal ve politik sistemin inşası, buna uygun olarak yeni bir ideolojinin benimsenmesini gerektiriyordu.¹ Bu makaledeki dikkatimiz, 1918’in çöküşünü takip eden ve yeni bir rejimin kurulup sağlamaştırıldığı aşamaya odaklanacaktır. Daha spesifik olarak tartışma, Türk milliyeti ve milliyetçiliği fikirleri üzerinde yoğunlaşacaktır. Bu fikirler, yeni siyasi bir topluluk için geçerli bir ideolojik temel arayışında çok önemli bir rol oynadı.

Özgün bir Türk ulusunun, özgün bir Türk devleti oluşturduğu fikrinin, Mustafa Kemal’in askeri ve siyasi zaferi ile hemen ve genel olarak kabul gördüğünü varsaymak yanlış olur. Geriye dönüp bakmanın faydalı olmasıyla birlikte, Türk devletinin topraklarının küçülmesini ve milliyetçi hareketi desteklemesini kaçınılmaz olarak görme eğiliminde olabiliriz. Ancak o dönemde yaşayanlar için bu kaçınılmazlık o kadar da belirgin değildi. İslamcılık ve Osmanlıcılık gibi geniş tanımlama ölçütleri, sonunda en azından siyasi arenada kesin bir şekilde gözden düştü. Pantürkizm fikri,

* Bu makale Nisan 1962’de Harvard Üniversitesi’ndeki Amerikan Doğu Derneği’nin yıllık toplantısında sunulan bir bildiriye dayanmaktadır. Frank Tachau, “The Search for National Identity among the Turks”, *Die Welt des Islams*, Yeni Seriler, Cilt 8, Sayı 3, Brill 1963, s. 165-176.

** Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Doktora Öğrencisi, Orcid No: 0000-0002-7661-5744, ozcanevensel@posta.mu.edu.tr

¹ İdeoloji ile sosyal ve politik geçiş arasındaki ilişkinin keskin bir ifadesi için bkz: N. Safran, “*Egypt in Search of Political Community*”, Cambridge, Harvard University Press, 1961, giriş.

1920'nin Misak-ı Milli'sinde ve Mustafa Kemal'in kamuoyuna yaptığı açıklamalarda somutlaşan irredentizmin kesin reddine rağmen, biraz daha yavaş bir şekilde ortadan kalktı. Bu düşünceler, Profesör Bernard Lewis'in yakın tarihte, modern Türk tarihi üzerine yazdığı muazzam çalışmasında ele alınmaktadır.² Tartışması sırasında Lewis, Osmanlı-Müslüman ortamdaki geleneksel sadakat kavramlarını; anavatan, vatanseverlik ve milliyet gibi Avrupa'dan ilham alan fikirleri mukayese etmektedir. Kemalist Cumhuriyet dönemiyle doruğa ulaşan bu Avrupa fikirlerinin, Türk ortamına uyarlanmasının izini sürmektedir. Ancak Lewis'in yaklaşımında eksik olan şey; yeni empoze edilen siyasi, kültürel ve toplumsal yapılar için uygun ideolojik ve kavramsal içerikle ilgili süregelen yoğun tartışmanın, 1923'te Cumhuriyet'in kurulmasıyla sona ermediğidir.

Kemalist rejiminin ilk günlerinin çarpıcı özelliklerinden biri, Türk milletinin net bir tanımının olmamasıdır. Kemal, "Türk" ve "Türklük" terimleri lehine, "Osmanlı" ve "Müslüman" terimlerinin kullanımını kademeli olarak bıraktıktan sonra bile, Türk milleti kavramından ne anladığını açıkça belirtmedi. Burada potansiyel olarak sorun yaratabilecek iki nokta vardı; biri Cumhuriyet sınırları dışındaki Türk halklarıyla ilişkiler, diğeri ise yeni devletin sınırları içinde yer alan azınlık sorunu. Orta Asya ve başka yerlerdeki Türklerle kültürel akrabalığı gereğinden fazla vurgulamadan ve yeni siyasi yapı içinde Türk olmayan grupları yabancılaştırmadan, Türk çoğunluğunun duygularına hitap edecek bir ulusal kimlik ölçütüne ihtiyaç vardı. 1920'lerde ise birtakım cevaplar öne sürüldü. Önce Anadolu adıyla geçen kavram üzerine duracağız (Anadoluculuk).³

Profesör Lewis bu kavramı, 1930'larda son derece milliyetçi ve inandırıcı olmayan Türk Tarih Tezi ile bağlantılı olarak ortaya çıktığı şekliyle ele almaktadır. Ancak bu kavramın daha önce ve çok daha ayrıntılı bir kullanımı vardır. Kavram, İstanbul Üniversitesi'nde bir grup genç tarafından 1924 ve 1925 yıllarında yayınlanan Anadolu dergisinde kullanılmıştır.⁴ Bu grup ve dergisi, görünüme göre henüz Batılı bilim adamları tarafından incelenmemiştir.

² Bernard Lewis, *The Emergence of Modern Turkey*, New York, Oxford Üniversitesi Yayınları, 1961.

³ Bu isim ilk kez Halide Edip tarafından kullanılmıştır. Gotthard Jasckhe, *Der Turanismus der Jungtürken*, WI 23, 1941, s. 16.

⁴ Bu noktada grubun kesin oluşumu tamamen açık değildir. Makalelerin çoğu takma isimlerle yazıldı. Bilgilerimin bir kısmı, İstanbul Üniversitesi fakültesinin aktif ve tanınmış üyeleri olan gruptan ayrılan iki kişiyle yapılan görüşmelerden toplanmıştır. Derginin nüshaları İstanbul'daki Türkiyat Enstitüsü kütüphanesinde

Bu derginin sayfalarında ortaya çıkan milliyetçilik anlayışı, 1918 öncesi Jön Türk döneminde, özellikle Ziya Gökalp gibi yazarlar tarafından yorumlanandan oldukça farklıydı. Gerçekten de Gökalp, bu yöndeki iddia ettiği yanlışları nedeniyle kınandı. Ziya Bey milleti; “aynı eğitimi almış, dolayısıyla ortak bir dil, din, ahlak ve estetik anlayışına sahip bireylerden oluşan bir topluluk” olarak tanımlamıştır.⁵ Ancak bu, Anadoluculara göre yetersizdi. Onlar, anavatanla birlikte bir kimlik inşa etmede ısrar ettiler. Başka bir deyişle, bir halkın milliyet veya millet oluşturması için hem ortak bir kültür hem de ortak bir vatan gerekliydi. Herhangi biri eksik olsaydı, bir milletin var olduğu söylenemezdi.⁶ Sonuç olarak, bir “Türk” milleti fikri, terimlerle çelişkiydi.

*“Türk bir milletin adı değildir. Anadolulular, Azeriler, Kuzeyliler (Türkler), Türkistanlılar, vb. pek çok milletin türediği bir ırkın adıdır. Bunların hepsi şüphesiz Türk'tür ama tek milletten değildir. Tek millet olabilmeleri için kültürleri ve anavatanları bir olmalıdır. Fakat anavatanları birbirinden farklıdır hatta kültürleri bile (aynı değildir)”*⁷

Milletin anavatanla özdeşleştirilmesi, tarihsel yorumlamanın kullanılmasıyla daha da pekiştirildi. Doğru ulusal tarih anlayışının, bir halkın tarihini belirli toprak parçası içinde, yani bir anavatan içinde izlemek olduğu öne sürülüyordu. Dolayısıyla yeni Cumhuriyet halkı için göze çarpan tarihsel gerçek, Anadolu'nun Selçuklular tarafından birleştirilmesi ve merkezileştirilmesiydi. Bu anavatanın ilk sınırını belirleyen onlardı ve bu sınır o zamandan beri kaba bir şekilde aynı kalmıştır. Selçukluların gerilemesinden sonra, Anadolu bir kez daha bir dizi küçük beylik arasında bölündü ve XVI. asrın başında Osmanlı Padişahı Yavuz Selim tarafından yeniden birleştirildi. Bununla birlikte, Osmanlı İmparatorluğu'nun gelişimi; köle hanesinin mühtedilerinin yönetimi ele geçirmesi, padişahların Türk prensleriyle evlenmeyi bırakması ve imparatorluğunun gerçek vatani olan Anadolu'nun, bir koloni statüsüne indirilmesi, kendi özgün ulusal karakterinin çökmesini de beraberinde getirmiştir. Yine de imparatorluk ordusunun büyük kısmı (Yeniçeri Ocağı'na karşı) hâlâ Anadolu köylerinden oluşmaktaydı; savaşan ve İmparatorluğun esas zaferlerini kazanan onlardı.

ve Kaliforniya Stanford'da Savaş, Devrim ve Barış Üzerine isimli Hoover Enstitüsü'nde bulunmaktadır.

⁵ Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, İstanbul: Varlık Yayınları, 1952, s. 15.

⁶ Mehmet Halit, “Milliyetperverliğin Manası”, *Anadolu Mecmuası*, I/ 9-10-11, 1924-1925, s.313.

⁷ M. Halit, *Milliyetperverliğin Manası*, s. 315-316.

Böylece, Osmanlı İmparatorluğu görünüşte millilikten arındırılmış bir varlık olmasına rağmen, temeli hâlâ Anadolu halkına dayanmaktaydı.⁸

Benzer bir şekilde, Cumhuriyet de bir dizi Anadolu devletinin sonuncusuydu. Nitekim yeni devletin gerçek adı Türkiye değil, “Anadolu Cumhuriyeti” idi. “Bu cumhuriyete Türkiye demek onun karakterini değiştirmeye çalışmaktır”.⁹ Aynı şekilde, Anadolu’ların “Türk milletinden” olduğunu söylemek, onları ırk ismiyle anmak, Türkler içindeki diğer grupların milliyetini inkâr etmektir. “Biz Anadolu’luyuz, Anadolu vatanımız ve milletimiz Anadolu milletidir”. Böylece, kültür ve vatan gözetmeksizin tüm Türkleri bir araya getirmek isteyen Pantürkistler, ulaşılamaz ideallerinin peşindeydiler. “Turancılık, Anadolu milleti için bir amaç, bir ideal olamaz.”¹⁰ Hatta dergiye katkıda bulunanlardan biri Anadolu vurgusunda o kadar ileri gitmiştir ki, Anadolu anavatanına yapılan vurguda Lozan Sözleşmesi’nin öngördüğü mübadele kapsamında Türkiye’ye göç eden Rumeli Müslümanlarına gösterdiği ilgiden dolayı günümüz basınını sert bir dille eleştirmiştir. Buna karşılık Anadolu köylüsünün çektiği acılar görmezden gelindi ve suçlandı. Yazar, tanımı gereği göçmenleri Anadolu ulusunun gerçek üyeleri olarak görmemiştir.¹¹ Ayrıca hedefinden de çok uzakta değildi; nitekim Lewis, nüfus mübadelesinin gerçekten “hiçbir şekilde ülkelerine geri dönüş değil, ancak iki sürgün, -Hıristiyan Türklerin Yunanistan’a ve Müslüman Rumların Türkiye’ye sürülmesi- olduğunu iddia etmektedir.¹²

Pantürkizm’e karşı tepkisinde ve ulusal kimlik için temelde sınırlı bir toprak ısrarında Anadolu dergisinin yaklaşımı, takdire şayan bir şekilde Mustafa Kemal’in amaçlarına hizmet etmiş gibi görünmektedir. Buna bir dizi sebep gösterilebilir.

İlk olarak, katkıda bulunanların veya katılımcıların hiçbiri o sırada önemli veya etkili bir konumda değildi ve grubun görüşlerinin herhangi bir popüler tepki uyandırdığına dair hiçbir kanıt da yoktu. Doğrusu, aksine kanıtlar vardır. İkinci olarak, 1924 ve 1925 yıllarına, siyasi belirsizlik ve hatta istikrarsızlıkla damgasını vurduğu hatırlanmalıdır. Bu Hilafetin, Şeyhül-İslâm makamının, Şeriat Bakanlığı’nın ve eğitim üzerindeki dini kontrolün kaldırıldığı – sosyal ve politik kurumları etkileyen temel reformların

⁸ Mükrimin Halil Yinanç, “Milli Tarihimiz Mevzâ’u”, *Anadolu Mecmuası*, I/3, 1924, s. 53-59.

⁹ Mehmet Halit, “Asıl Hakikat”, *Anadolu Mecmuası*, I/8, s. 281-284.

¹⁰ M. Halit, *Milliyetperverliğin Manası*, s. 315-316.

¹¹ Celâlettin Kemal, “Kimin İçin, Ne İçin”, *Anadolu Mecmuası*, I/8, 1924, s. 309-310.

¹² C. Kemal, *Kimin İçin*, s. 348-349.

yapıldığı- dönemdi. Doğal olarak onlar, ülkede ve parlamentoda kendi siyasi muhalefetlerini getirdiler ve nihayetinde 1925'teki Kürt ayaklanmasına katkıda bulundular. Derginin son sayısının 1925 Şubat'ta, yani Kürt ayaklanmasının başladığı sırada çıkması muhtemel bir tesadüf değildi. Grup üyelerinden biri derginin kapatılmasının, genel olarak muhalefetle ve özel olarak ayaklanmayla başa çıkmak için hükümete nerdeyse diktatörce yetkiler veren 4 Mart 1925 tarihli Takrir-i Sükûn kanununun çıkarılmasıyla bağlantılı olduğunu belirtti.¹³ Belli ki Kemal'in aklında başka kaygılar vardı, henüz Türk kimliğinin uygun tanımı konusunda gereksiz yere endişelenmeye hazır değildi.

Üçüncüsü, grup üyelerinden birinin ifadesine göre, Mustafa Kemal onların veya herkesin tahmin ettiğinden çok daha hızlı hareket etti. Reformları, esas olarak sosyal ve politik biçimlerle ilgili olsalar da radikal nitelikteydi. Anadoluocular ise aksine, modern bir Anadolu ulusunun; Avrupa uygarlığının çeşitli yönlerinin mevcut kültürel özelliklerle yavaş bir şekilde birleşmesi yoluyla, daha kademeli bir evrimini düşündüler.¹⁴

O halde 1920'lerde temel ulusal kimlik sorununun, iki büyük bakış açısına yol açtığı söylenebilir; yukarıda tartışılan Anadoluçu görüş ve zaten Jön Türk döneminde geçerli olan Pantürkist görüş. Bu iki görüş arasında, Pantürkizm'in duygusal çekiciliğini, Anadoluocuların daha ılımlı idealizmiyle birleştirebilecek alternatif bir Türk milliyeti tanımı formüle etmeye yönelik birçok girişimi kapsayan geniş bir orta yol vardı. 1920'lerde Jön Türk'ten Kemalist yönetime geçişte ayakta kalan birkaç teşkilattan birinin saflarında bu soru üzerine sürekli olarak bir tartışma yaşandı.

Bu teşkilat Türk Ocağı'dır. Mart 1912'de İstanbul'da Askeri Tıp Fakültesi'nde bir grup genç tarafından kurulmuştur. Türk milliyetçiliğini tanıtmak amacıyla bir kültür merkezi olarak hizmet vermiştir. Osmanlı İmparatorluğu her tarafta harabeye dönerken, İmparatorluk içindeki Türkler ile dışarıdakiler arasında hiçbir zaman net bir çizgi çizilemedi. Esasen Ocak, Pantürkist faaliyetlerin odak noktası haline geldi.¹⁵

¹³ Geoffrey L. Lewis, *Turkey*, New York 1955, s. 86; Enver Ziya Karal, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, İstanbul: Cumhuriyet Matbaası, 1954, s. 136.

¹⁴ Profesör Hilmi Ziya Ülken ile Röportaj, 16 Mart 1956.

¹⁵ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler*, İstanbul: Doğan Kardeşler Yayınları, 1952, s. 378-382; Yusuf Akçuraoğlu, *Türk Yılı*, İstanbul: Yeni Matbaa, 1928, s. 439-440; Tarık Z. Tunaya, *Yeniden Doğuş*, İstanbul: Vatan Yayınları, 1949. Jaschke, teşkilatı "Turancılığı pankartına ilk yazan" teşkilat olarak nitelendirmektedir: "Der Turanismus und die kemalistische Türkei", *Beitrag zur Arabistik, Semitistik und Islamwissenschaft*, Leipzig 1944, s. 472. Profesör Faik Reşit

Bununla birlikte, Kurtuluş Savaşı (Millî Mücadele)'nin başarılı bir şekilde sonuçlanması, Türkiye dışındaki Türklerle birliğin uzaktan mümkün olmadığı gerçeğini ortaya çıkardı ve Ocak'ın üzerinde durduğu vurgunun değiştirilmesi gerekli hale geldi. Teşkilatın rolünün ve amacının yeniden tanımlanması, 1920'ler boyunca aralıklı ve hararetli tartışmaların konusu oldu. Bu tartışmalar, eski Pantürkist ideolojiyi, bölgesel olarak sınırlı bir ulusun yeni görünümüne uyacak şekilde küçültmenin içerdiği bazı zorluklara işaret ediyordu.

Teşkilatın kurucularından ve tanınmış lideri Hamdullah Suphi, “yeni” Ocak'ın 1924'te Ankara'daki ilk kongresinde tartışmanın gidişatını belirledi. Delegationlara teşkilatın iki görevi olduğunu söyledi. Biri, milletin “manevi anavatanını” savunmak, yani kültürel ve sanatsal eserleri yabancıların elinden kurtarmak ve dili arındırmaktı. İkincisi başta sınırsız millî egemenlik ilkesi olmak üzere yeni inkılâpları korumak ve savunmaktı. Böylece Ocak'ın temel işlevi; insanları, milliyetleri ve bunun anlamı hakkında aydınlanmış bir bilinç için eğitmektir. Bu amaçla, teşkilatın yeni tüzüğünün ikinci maddesi amacını, “tüm Türkler arasında milli bilinci güçlendirerek Türk kültürünü geliştirmeye çalışmak, kültürel ilerleme ve ekonominin gelişmesi için çalışmak...” olarak belirledi.¹⁶

Bu hüküm, milliyetçiliği etnik kökene bağımlı kılmak isteyenler tarafından saldırıya uğradı. Bu kişiler, sadece oportünistlerin (fırsatçılar) teşkilata sızmasını engellemek için üyelerin dikkatli bir şekilde gözden geçirilmesi gerektiğini savundular. Türk olmayan bu tür oportünistler¹⁷ her gün Türklüklerini ilan ediyorlardı ve bazıları Ocak'ın yerel şubelerinde liderlik görevine seçilmeyi çoktan başarmıştı.

Bu korkulara yanıt olarak, çeşitli konuşmacılar milliyetçiliği tanımlamaya çalıştılar ve hepsi ırk ve kan bağlarını açıkça reddettiler. Bunun yerine, Gökalp gibi, milliyetin kültürel ve ideolojik birliğe dayanması gerektiğinde ısrar ettiler. Bir delege, “Türkiye’de yaşayanların aynı fikir ve

Unat, Ocak'ın 42 Türk gencini eğitim ve öğretim için İstanbul'a getirdiğini ve ikna olmuş Türk milliyetçileri olarak onları, Orta Asya'daki vatanlarına geri göndermeyi umduğunu belirtmiştir. Kişisel Röportaj, 9 Mart 1956. Öte yandan teşkilatın kurucularından ve 1950'lerde yeniden canlanmasının ardından ulusal lider olan Hamdullah Suphi Tanrıöver, Ocak'ın başka ülkelerdeki Türk azınlıklarını, birlikte yaşadıkları insanlara karşı kışkırtmaya çalıştığını reddediyor. Kişisel Mektup, 1 Ağustos 1956.

¹⁶ 1340 senesi Nisan'ında Toplanan Birinci Türk Ocakları Umumî Kongresi Zabıtları, Ankara: Yeni Gün Matbaası, 1925, s.8-13. Ancak “bütün Türkler arasında milli bilinç” kelimelerinin kullanıldığına dikkat edin.

¹⁷ Öncelikli olarak Arnavut ve Araplar seçilirdi.

duygulara sahip olmasını istiyorum” dedi. Ayrılcı grupların yükselişini önlemek için (Balkanlar’da ortaya çıkan ve Osmanlı İmparatorluğu’nun çöküşünde çok önemli rol oynayanlar gibi), bu tür fikir ve duyguları aşılamanın Ocak’a bağlı olduğunu ekledi. Bu argüman, Hamdullah Suphi de dahil olmak üzere diğer delegeler tarafından desteklendi.

İstiklal Savaşı’nda milliyetçi davanın yanında yer alan Türk olmayanların statüsü konusunda bazı belirsizlikler vardı. Bir Türk tanımının zorluğu kabul edildi. Bir delege, Türkiye’deki iki tür Müslüman insanın tanımını yaptı. Biri açıkça Türk değildi (örneğin Araplar ve Kürtler), diğeri ise Türk tipiydi (örneğin Lazlar ve Çerkezler). İlk grubu tanımlamanın yeterince kolay olduğunu belirtti. Ocaklar için sorun, ikinci grubun net bir tanımıydı. Yani, “Türk kimdir?” sorusuna cevap aranmıştır. Kongre başkanı (Ahmet Ağaoğlu), tartışmayı özetlerken, zorluğun nedeninin ülkedeki millî şuur eksikliğinden meydana geldiğini vurguladı. Gerçek bir ulusal bilinç varsa, Ocak’a gerek kalmayacağını belirtti.¹⁸

Burada Pantürkizm’in bakış açısı ile Kemalizm’in yeni yaklaşımı arasındaki çelişki tam olarak ortaya çıktı. Kesin bir etnik kimlik kriteri, mantıksal olarak Orta Asya’daki Türk halklarını içerirken, Çerkesler, Lazlar, Kürtler ve diğerleri gibi Anadolu gruplarını hariç tutar. Kemalistlerin amacı sınırlı bir toprak temelinde güçlü bir devlet kurmak olduğundan, irredantist hırsları ve arzuları canlandırmak veya sürdürme tehlikesi ve Anadolu’daki Türk olmayanları yabancılaştırma tehlikesi nedeniyle etnik veya ırksal standartları reddetmeleri oldukça doğaldı.

Ocak’ın 1926’daki üçüncü kongresi, bu aynı soruna biraz daha farklı bir bakış açısıyla yaklaşmıştı. Üyeler, Türk olmayan unsurların ulusal topluluğa asimile edilmesi sorunu üzerine uzun bir tartışmaya girdi.¹⁹ Tartışma, ülkede kendilerini Türk ulusuyla özdeşleştirmeyen bazı grupların bulunduğunu belirten bir komite raporuyla başladı. Bu grupların en önemlileri doğu ve güneydoğu illerinde ikamet ediyordu ve ağırlıklı olarak Kürtlerden ve kendilerini Kürt sanan Türklerden oluşuyordu. Bu insanlar potansiyel olarak tehlikeliydi. Çarlık Rusya’sının Ermenileri Türkiye’ye karşı kullanması gibi, Kürtler de Doğu’da güçlü bir Türkiye’den korkan İngiltere başta olmak üzere yabancı bir güç tarafından benzer bir şekilde kullanılabilirdi.²⁰ Sözcüye göre bu durumun nedeni, Türklerin doğu

¹⁸ 1340 senesi Nisan’ında Toplanan Birinci Türk Ocakları Umumi Kongresi Zabıtları, s. 41-56.

¹⁹ Bu, kuşkusuz, bir önceki yılki Kürt ayaklanması tarafından tetiklendi.

²⁰ Burada, Doğu Anadolu’da bağımsız bir Ermeni tekliflerinin hatırası muhtemelen bir rol oynamıştır. Ülkenin bu bölgesindeki Hristiyan (çoğunlukla Amerikan) misyoner sınır anlaşmazlığı da şüphesiz Türklerinde zihninde yer etmiştir.

vilayetlerine yeterince ilgi göstermemesi ve “kardeş milletler” (muhtemelen Azerbaycan ve İran’da) ile iş birliği içinde çalışmamasıydı.

Diğer konuşmacılar, bu tür grupları asimile etme sorununun önemi konusunda hem fikirdi. Ülkenin batısında benzer grupların (örneğin Boşnaklar ve Çerkesler) varlığından söz edildi. Bu grupların Türk dilini kullanmamaları ve kendi giyim ve âdetleriyle ayrı topluluklar olarak statülerini korumaları özellikle üzücü görünmektedir. Bunun, Osmanlı uyruklarına geniş tavizler vererek koruma politikasının bir sonucu olduğuna işaret edildi. Bu politika, Cumhuriyet tarafından reddedildi ve artık Türk kültürünü yayıp bu halkları azaltmanın ve asimile etmenin Türk Ocağı’nın görevi olduğu ilan edildi. Özellikle tüm vatandaşların Türkçe konuşmasını zorunlu kılan bir yasanın çıkarılması için yapılan baskılarda, hükümetle iş birliği yapılması istendi. Tartışmanın sonuna doğru Hamdullah Suphi, Türk milletinin yabancı halkları asimile etme konusunda büyük yeteneklere sahip olduğunu göstermek için tarihî örnekler verdi: “Geleceğimizden eminiz”, “çünkü biz... hayırlı geçmişin mirasçılarınız”.²¹

Tartışma ayrıca, özellikle Cumhuriyet hükümeti karşısında Ocak’ın düzgün işlevi sorunu etrafında da dönüyordu. Bu hükümet, çöken Osmanlı’nın aksine, her nasıl tanımlanırsa tanımlansın, özel bir Türk milliyetçiliğine dayanıyordu. Soru, resmi hükümet sorumluluğunun uygun alanı ile resmi olmayan Ocak faaliyetleri arasındaki ayrımla ilgiliydi. Genel olarak Ocak, eğitim ve propaganda yoluyla, özellikle de Türk olmayan gruplar arasında güçlü bir ulusal duyarlılık geliştirecek bir teşkilat olarak görülüyordu. Genel kanı, hükümetle yakın iş birliği sürdürülmesi gerektiği idi. Bu kanı hem Ocak hem de hükümetin önde gelen isimlerinden Ahmet Ağaoğlu tarafından açıkça ifade edildi. Kendisi, yarı resmi Hakimiyet-i Milliye gazetesindeki bir dizi yazıda, Ocağı bir örgüt olarak siyasetten uzak tutmanın hikmetini sorguladı. O, hükümetin bir Türk ulusunun varlığını tanımayı başaramadığını ve siyasi görüşe bakılmaksızın Türkler arasında ulusal bir bilincin uyanmasına ihtiyaç duyulduğu bir dönemde, Osmanlı rejimi altında bu mesafeli duruşun geçerliliğini kabul etti. Ancak şimdi, bu sınırlayıcı faktörlerin ortadan kaldırıldığını ve hükümetin, devletin ve hatta tüm ülkenin milliyetçi hareketi gönülden kabul ettiğini savundu. Nitekim Ağaoğlu’nun Ocak’ın partizan siyasete girmesini değil, kendisini hükümete daha sıkı bağlamak istediği açıktır. Ocak, hükümet ile halk arasında aracılık rolü oynamalı; işlevi, milliyetçi idealleri ve bunların

²¹ *Türk Ocakları Üçüncü Kurultayı Zabıtları*, İstanbul: Kader Matbaası, 1926. Tartışma için bkz: s. 177-226. Hamdullah Suphi’nin açıklaması için bkz: s. 207-211. Beşinci kongrede bu sorunu ele aldı ve aynı terimleri üzerinde tartışıldı. Bkz: *Türk Ocakları Beşinci Kurultayı*, Ankara: Türk Ocakları Matbaası, 1930.

uygulanmasını açıklamak ve savunmak olmalıdır. Bu nedenle Ağaoğlu, daha fazla hükümet desteği ve teşkilatın kontrolünü istedi. Bu genel çizgi, Atatürk'ün en yakın dostlarından olan Falih Rıfkı (Atay)'nın baş makalesinde de belirtildi. Ağaoğlu, Cumhuriyetin, Osmanlı İmparatorluğu'nun yasalarını ve kurumlarını, onlara milliyetçi bir temel sağlamak için reform yapmaya çalıştığını söyledi. Ancak bu tür reformlar, gerçek bir değişime yol açmadan, şimdiye kadar sadece Türk toplumsal hayatını sarsmıştı. Bu, Ocak üyelerinin göreviydi.²²

Ancak, gereksiz Pantürkist imâlar olmaksızın bir ulusal kimlik temeli arayışının oldukça zor olduğu ortaya çıktı. Gerçekten de Kemalist milliyetçilik anlayışı, Ocak üyeleri arasında ara sıra yaşanan nostaljik gerilemelerle gölgelendi. Örgütün ilk yıllarının Pantürkist eğilimleri göz önüne alındığında, bu tamamen şaşkıncı değildi. Bu nedenle, Hamdullah Suphi, Ocak'ın 1925'teki ikinci yıllık Kongresi öncesi kapanış konuşmasında şunları söyledi:

*“Sevgili dostlarım: Uzun asırlar süren ardından yeniden kavuşma anına ulaştık... Şu an da Türk dünyasının her köşesine eller uzanmış ve uzaktaki kardeşlerini aramaktalar. Siyasi sınırlar ulusları ayırır mı? (Eğer) bir ormanın içinden bir duvar örerseniz, (ve) duvarın altındaki ağaçların kökleri ile yukarıdaki dalları birbirini kucaklarsa, sınırlar ne işe yarar? Bütün Türk dünyası birlik bilincini hissetmeye başladı...”*²³

Pantürkist duygulara yönelik bu kadar belirli ve açık sözlü çağrılar, Kemalist rejim tarafından iyi karşılanmıyordu. Nitekim 1927'de, Ocak'ın tüzüğünde, tam da bu tür nostaljik fikirlere yönelik önemli değişiklik yapıldı. Bunu şart koydu:

*“Türk Ocağı'nın aktif faaliyet alanı Türkiye Cumhuriyet sınırları ile kısıtlıdır”*²⁴

²² *Hakimiyet-i Milliye*, 25-28 Mayıs 1926.

²³ Konuşma derlemesi için, Hamdullah Suphi, *Dağ Yolu*, I, Ankara 1928. 1925 Kongresi tutanaklarının bir kopyasını bulamadım.

²⁴ *Türk Ocakları Yasası*, Ankara: Türk Ocaklar Matbaası, 1927, 2. madde. Jaschke, bu değişikliğin Pantürkizmin yeniden canlanmasından endişe duyan Sovyet hükümetinin kışkırtmasıyla yapıldığını aktarıyor. Jaschke, bu değişikliğin Pantürkizmin yeniden canlanmasından endişe duyan Sovyet hükümetinin kışkırtmasıyla yapıldığını aktarıyor; “Beitrdgezur Arabistik”, *Semitistik und Islamwissenschaft*, Leipzig 1944, s. 473.

Pantürkizmden uzaklaşma eğilimi böylece resmîyet kazandı. Bu 1931’de Ocak’ın tamamen dağılmasıyla sonuçlanan bir dizi adımın ilkiydi. Bu arada, Ocak ve hükümet arasındaki uygun iş bölümü tartışması, basit bir şekilde görmezden gelindi; teşkilat, daha hayati olan Cumhuriyetçi Halk Partisi’nin önüne geçebilecek bir anakronizm olarak kınandı.²⁵

Özetlemek gerekirse, 1920’lerde Pantürkist irredentizmin en azından resmi olarak reddedildiği açıktı. Öte yandan daha muhafazakâr bir “Anadolu” milliyetçiliği de kabul edilmemişti. Kısacası, açıkça tanımlanmış bir Türk milliyetçiliği veya millet kavramı ortaya çıkmadı. Ancak ne Anadolucu ne de Pantürkist bakış açısı tamamen batmış veya kaybolmuştu. Her ikisi de 1930’larda, Türk milliyetinin net kavramını geliştirmek için yeni ve resmi olarak desteklenen bir çaba gösterildiğinde yeniden canlandı. Böylece Pantürkizm, sözde Türk Tarih Tezi’nin Türklerin Orta Asya’daki kökenlerine ve dünya çapında medeniyet kurmadaki iddia edilen rolüne yaptığı vurguda varlığını sürdürdü. Öte yandan, Tez’deki Türklerin Küçük Asya topraklarıyla eski ve kalıcı bir özdeşleşmeye sahip olduğunu kanıtlama girişimi belki daha da önemlidir. Lewis’in iddia ettiği gibi, Tez’in temel amacı, “Türlere, Anadolu -Türkiye-’nun çok eski zamanlardan beri gerçek vatanları, uluslarının merkezi olduğunu öğretmek ve böylece, Batı’nın egemen ulus-devletlerinde vatanseverliğin temeli olan ulus ve ülke arasındaki hem mistik hem de pratik olan o geçmiş, samimi ilişkinin bir an önce gelişmesini hızlandırmaktı”.²⁶ Ayrıntıdaki farklılıklara rağmen, Tarih Tezi’ni yayımlayanların temel amacının, 1920’lerin genç Anadolularınıninkiyle aynı olduğu görülmektedir.

Geriye dönüp bakıldığında, Pantürkizm duygular henüz tamamen ölmemiş olsa da milleti vatanla özdeşleştirme girişiminin diğer birçok Kemalist reformdan daha kalıcı bir etkisi olduğu görülecektir. Bu hem Anadolu halk kültürüne yönelik yaygın ilgi ve kabulde hem de Türkiye’de olduğu kadar başka yerlerde daha tanıdık vatan sevgisinde veya modern egemen ulus-devletin hizmetkârı haline gelen yurtseverlikte apaçık ortadadır.

²⁵ New York Times, 25 Mart, 12 Nisan, 1931. Ocak’ın yerine Cumhuriyetçiler geldi. Parti 1932’de Halkevleri olarak bilinen bir kültür şubesi kurdu. Bu Halkevleri, Ocak fasıllarının fiziki tesislerini devraldı ve önceki organizasyona çok benzer bir programı gerçekleştirdi. İkinci Dünya Savaşı’nın sonunda ülke çapında yerleşik bir kurum haline gelmişlerdi. 1950 seçimlerinden sonra Demokrat Parti’nin iktidara gelmesiyle kapatıldılar. Açıklama için bkz. Donald E. Webster, *The Turkey of Atatürk*, Philadelphia 1939.

²⁶ Lewis, *Modern Turkey*, s. 354.

Anadolu Mecmuası
1/II, Aralık 2022, s.81-92.

Dahası gerçek bir Türk ulusal kimlik anlayışının henüz sona erdiği söyle-
nemez.²⁷

Bibliyografya

1340 senesi Nisan'ında Toplanan Birinci Türk Ocakları Umumî Kongresi Zabıtları, Ankara: Yeni Gün Matbaası, 1925.

Akçuraoğlu, Yusuf, *Türk Yılı*, İstanbul: Yeni Matbaa, 1928.

Gökalp, Ziya, *Türkçülüğün Esasları*, İstanbul: Varlık Yayınları, 1952.

Hakimiyet-i Milliye, 25-28 Mayıs 1926.

Halit, Mehmet, “Asıl Hakikat”, *Anadolu Mecmuası*, I/8, 1924, s. 281-284.

Halit, Mehmet, “Milliyetperverliğin Manası”, *Anadolu Mecmuası*, I/9-10-11, 1924-1925.

Jasckhe, Gotthard, *Der Turanismus der Jungtirken*, WI 23, 1941, s. 1-50.

Jaschke, Gotthard, “Beitrdgezur Arabistik”, *Semitistik und Islamwis-
senschaft*, Leipzig 1944, s. 468-483.

Jaschke, Gotthard, “Der Turanismus und die kemalistische Türkei”, *Beitradge zur Arabistik, Semitistik und Islamwissenschaft*, Leipzig 1944, s. 248-254.

Karal, Enver Ziya, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, İstanbul: Cumhuriyet Matbaası, 1954.

Kemal, Celâlettin, “Kimin İçin, Ne İçin”, *Anadolu Mecmuası*, I/8, 1924, s. 309-310.

Lewis, Bernard, *The Emergence of Modern Turkey*, New York, Oxford Üniversitesi Yayınları, 1961.

²⁷ Böylece, resmi politikanın aksine, etnik ve dini azınlıkların hâlâ tam teşekkülü Türk olarak kabul edilmediğine dair kanıtlarımız mevcuttur. Cumhuriyet dışında da Türklerle özdeşleşmenin devam ettiği durumlar da olmuştur. Bu iki noktanın açıklaması için bkz: Frank Tachau, “The Face of Turkish Nationalism as Reflected in the Cyprus Dispute”, *The Middle East Journal*, XIII/3, 1959, s. 262-272.

Anadolu Mecmuası
1/II, Aralık 2022, s.81-92.

Lewis, Geoffrey L., *Turkey*, New York 1955.

Safran, N., “*Egypt in Search of Political Community*”, Cambridge, Harvard University Press, 1961.

Tachau, Frank, “The Face of Turkish Nationalism as Reflected in the Cyprus Dispute”, *The Middle East Journal*, XIII/3, 1959, s. 262-272.

Tunaya, Tarık Z., *Yeniden Doğuş*, İstanbul: Vatan Yayınları, 1949.

Tunaya, Tarık Zafer, *Türkiye’de Siyasi Partiler*, İstanbul: Doğan Kardeşler Yayınları, 1952.

Türk Ocakları Üçüncü Kurultayı Zabıtları, İstanbul: Kader Matbaası, 1926.

Türk Ocakları Yasası, Ankara: Türk Ocaklar Matbaası, 1927.

Türk Ocakları Beşinci Kurultayı, Ankara: Türk Ocakları Matbaası, 1930.

Webster, Donald E., *The Turkey of Atatürk*, Philadelphia 1939.

Yinanç, Mükrimin Halil, “Milli Tarihimiz Mevzû’u”, *Anadolu Mecmuası*, I/3, 1924, s. 85-92.